

بسم الله الرحمن الرحيم

کرمانشاه: شهری در ایران

تألیف:

جان. اینس. کلارک، برایان. دو موند. کلارک

ترجمه:

سیاوش قلی پور

(عضویت علمی دانشگاه رازی)

دانشگاه رازی

Clarke, J.I.

سرشناسه	: کلارک، جان اینس
عنوان	: کرمانشاه: شهری در ایران / جی.آی. کلارک، بی.دی. کلارک؛ ترجمه سیاوش قلی‌پور
مشخصات نشر	: کرمانشاه، دانشگاه رازی، ۱۳۹۵=۲۰۱۶ م.
مشخصات ظاهری	: ی، ۲۸۸ص.
فروست	: دانشگاه رازی؛ ۳۵۷: جامعه‌شناسی؛ ۹.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۳۹۳-۰۱۱-۷
یادداشت	: عنوان اصلی:
یادداشت	: کتابنامه
موضوع	: کرمانشاه-تاریخ
شناسه افزوده	: کلارک، برایان دروموند
شناسه افزوده	: Clark, B.D.
شناسه افزوده	: قلی‌پور، سیاوش، ۱۳۵۳- مترجم.
شناسه افزوده	: دانشگاه رازی
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۵ ک۸ / DSR۲۰۴۷
رده بندی دیویی	: ۹۵۵/۴۴

Kermanshah: an Iranian Provincial City

انتشارات دانشگاه رازی ۳۵۷

Kermanshah: an Iranian Provincial City

عنوان کتاب: کرمانشاه: شهری در ایران
تألیف: جی.آی. کلارک و بی.دی. کلارک
مترجم: دکتر سیاوش قلی‌پور
ویراستار علمی: نادر امیری
ویراستار ادبی: وحید مبارک
صفحه‌آرا: مهرانوش حیدری
ناشر: دانشگاه رازی
تاریخ و نوبت چاپ: ۱۳۹۵-اول
شمارگان: ۵۰۰
قیمت: ۲۱۰۰۰ تومان
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۹۳-۰۱۱-۷
قطع: وزیری

Razi University Press

© 2016/1395

Print Run:500

Rials Price:210000

ISBN: 978-600-393-011-7

Printed in Iran

مراکز پخش: تهران: مرکز نشر دانشگاهی ۸۸۵۵۶۱۶۸ - کتابیران ۱۵ - ۶۶۵۶۶۵۱۰ - دانشیران ۶۶۴۱۶۱۷۶

Tehran: Ketabiran: +98 021 66566510-5 Daneshiran: +98 021 66416176

کرمانشاه: مرکز چاپ و نشر دانشگاه رازی - تلفکس ۴۲۸۰۸۰۲ - ۴۲۶۶۷۵۰ ۰۸۳۱

Kermanshah: 083-34283982- 34280802

Email:publication@razi.ac.ir

مسئولیت درستی مطالب به عهده مترجم می‌باشد.

(حق چاپ برای ناشر محفوظ است)

فهرست مطالب

۱	 مقدمه
۵	 ۲: کرمانشاه در ایران
۲۵	 ۳: موقعیت
۳۵	 ۴: رشد شهر و ریخت‌شناسی
۶۳	 ۵: جمعیت
۷۷	 ۶: ساختار اقتصادی
۹۹	 ۷: توسعه صنعتی
۱۱۷	 ۸: پراکندگی کارخانه‌ها و کارگاه‌ها
۱۲۵	 ۹: شرکت ملی نفت ایران
۱۳۵	 ۱۰: بازار
۱۵۷	 ۱۱: انبارداری، عمده‌فروشی، خرده‌فروشی و فعالیت‌های مرتبط
۱۹۷	 ۱۲: خدمات همگانی
۲۱۳	 ۱۳: امکانات اجتماعی
۲۲۹	 ۱۴: کاربری زمین و قیمت آن
۲۵۳	 ۱۵: جاده‌ها و ترافیک
۲۷۱	 ۱۶: نتایج

یادداشت مترجم

سال ۱۳۹۰ درگیر پژوهشی تحت عنوان «تولید اجتماعی فضای شهری در کرمانشاه» از دوره قاجاریه به بعد بودم. در زمان قاجاریه شرق شناسان زیادی از کرمانشاه دیدن کرده و منابع و اسناد فراوانی درباره آن دوره فراهم آورده بودند. اما هنگامی که به بررسی دوره پهلوی رسیدم به شدت با کمبود منابع روبرو شدم. شاید تنها منبع قابل استناد در حوزه‌ی کاری من «جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان» نوشته محمدعلی سلطانی (۱۳۷۲) بود. هر چند این اثر به برخی پروژه‌های توسعه‌ای در درون شهر اشاراتی کرده بود، اما همچنان تصویر گنگ و مبهمی در مورد تحولات فضایی کرمانشاه وجود داشت. با پیگیری‌های زیاد توانستم از بخش ایران‌شناسی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران نسخه‌ای از کتابی که پیش رو دارید را پیدا کنم. گرچه این کتاب نقشه‌های ارزشمندی از ۱۲۹۸ تا ۱۳۴۴ را فراهم نموده است اما بیشتر مباحث آن مربوط به اواسط دهه ۳۰ تا اواسط دهه ۴۰ هجری شمسی است. برخی ویژگی‌های این کتاب باعث شد تا ترجمه آن را شروع کنم: این کتاب فرآیند مدرنیزاسیون (احداث خیابان، لوله‌کشی، سیستم فاضلاب، امکانات پزشکی و آموزشی، پلیس، جاده‌های بین شهری، برق و تلفن) و مشکلات ناشی از آن را در شهر کرمانشاه، به خوبی نشان می‌دهد؛ تصویر روشنی از تحولات ریخت‌شناسی شهری ارائه می‌دهد، که در نتیجه آن مطالعتهی تحولات کالبدی و فضایی در بستر تاریخ معاصر را ممکن می‌سازد؛ علاوه بر این، داده‌های این کتاب از طریق کار میدانی و با دقت فراوان به دست آمده‌اند که کمبود داده‌های این حوزه به ویژه دهه‌های ۳۰ و ۴۰ هجری شمسی را جبران می‌کنند؛ سراتجام، نویسندگان پیش‌بینی‌هایی در مورد رشد ناموزون شهری، افزایش جمعیت، مهاجرت نخبگان، عدم تناسب در بخش‌های صنعت و خدمات ارائه داده‌اند که بعد از ۵۰ سال در نوع خود ارزشمند و قابل توجه هستند. این کتاب برای

رشته‌های مختلفی مانند جامعه‌شناسی، انسان‌شناسی، اقتصاد، جغرافیای شهری، برنامه‌ریزی شهری، تاریخ و شهرسازی قابل استفاده است.

از آنجا که نام مکان‌ها مربوط به دهه ۴۰ بود، سعی کردم برای رعایت امانت و خوانایی بهتر متن، در کنار اسامی قدیم، نام‌های جدید را نیز در داخل پرانتز بیاورم. تمام نقشه‌ها، تصاویر و نمودارها را بدون کوچک‌ترین مداخله‌ای در متن آورده‌ام. در فصل دوم، یک نقشه مربوط به تقسیمات سیاسی را با نرم افزار GIS به صورت امروزی درآورده‌ام، چرا که تصور کردم چیزی از ارزش تاریخی این متن کم نمی‌شود و خواننده راحت‌تر با آن ارتباط برقرار خواهد کرد. تمام تاریخ‌های میلادی را به هجری شمسی تغییر دادم. در فصل چهارم، ۵ نقشه و تصویر ریخت‌شناسی شهری مربوط به سال‌های ۱۲۹۸، ۱۳۲۰، ۱۳۲۶، ۱۳۳۵ و ۱۳۴۴ وجود دارد، آنها را دست نخورده باقی گذاشتم. اما برای این که خواننده بتواند اندازه‌ی شهر قدیم و جدید را با هم مقایسه کند، ۵ نقشه را ضمیمه اضافه کرده و آنها را در درون نقشه‌ی ۱۳۹۰ شهر کرمانشاه قرار داده‌ام. تمام کلماتی که در داخل قلاب هستند توسط مترجم و جهت خوانایی متن اضافه شده‌اند. علی‌رغم این که این کتاب به لحاظ تاریخی ارزشمند است و داده‌های جامع و قابل اعتنایی را به ما عرضه می‌دارد اما متن انگلیسی آن به لحاظ ادبی پیراسته نیست.

از دوست عزیزم دکتر نادر امیری که مرا در چاپ این کتاب تشویق کردند، سپاسگزارم. علاوه بر این، ایشان یکبار متن را با دقت مطالعه کردند و با توجه اطلاعات زیادی که درباره دهه ۴۰ هجری شمسی کرمانشاه دارند، نکات ارزشمندی را به بنده تذکر دادند. بر این باورم که این ترجمه خالی از نقص نیست. امیدوارم خوانندگان این موارد را به بنده گوشزد نمایند.

پیشگفتار

در مهر و آبان ۱۳۴۵ تیم کوچکی از دپارتمان جغرافیای دانشگاه دورهام^۱ مطالعه مقدماتی شهر کرمانشاه در غرب ایران را بر عهده گرفت. تیم مطالعاتی عبارت بودند از:

- دکتر جان، اینس، کلارک^۲

- آقای برایان، دروموند، کلارک^۳

- آقای مایکل، ام، فیلیپس^۴

آقای فیلیپس، دانشجوی سال آخر لیسانس، به عنوان مترجم و مفسر وارد گروه شد، اما در کار میدانی نیز به طور جدی همکاری کرد. ما خوش شانس بودیم که در این مطالعه، از مساعدت دکتر امیر ابراهیمی از سازمان برنامه‌ریزی برخوردار شدیم. کسی که عضو سازمان پیمان مرکزی^۵ در دانشگاه دورهام از سال ۱۳۴۴ تا ۱۳۴۵ بود. کمک و پیشنهاد وی در برقراری تماس‌های مهم، حیاتی بود. همچنین خدمات هادی الماسی به عنوان مترجم، تیم مطالعاتی را به خوبی پشتیبانی کرد.

تیم مطالعاتی به طور گسترده‌ای از کمک سخاوتمندانه و استقبال محبت‌آمیز دکتر فیروزیان، استاندار کرمانشاهان، و حمایت شهردار کرمانشاه و کارمندانش برخوردار شد. این افراد امکانات زیادی را در اختیار ما گذاشتند. بدون مهمان‌نوازی سخاوتمندانه‌ی این عزیزان کار ما غیرممکن بود. تمایل داریم از آقای هاکوپیان و فرزند رئیس اداره فنی به خاطر راهنمایی ما در مسایل شهری تشکر کنیم و این که به ما اجازه دادند به نقشه‌های

^۱ . Durham

^۲ . John. I. Clarke

^۳ . Brian. D. Clark

^۴ . Michael. M. Phillips

^۵ .CENTO

ساختمانی که خود تهیه کرده بودند، نگاه کنیم. داده‌های آماری به راحتی توسط بانک مرکزی و شهرداری کرمانشاه تهیه و در اختیار ما قرار داده شد. سازمان برنامه‌ریزی کمک شایانی به ما کرد. نخست، به خاطر مرخصی دادن به دکتر ابراهیمی و دوم، برای تهیه داده‌های منبع. دکتر وزیرتبا و کارکنانش در شرکت ملی نفت ایران در کرمانشاه، نه تنها در ارائه اطلاعات بسیار به ما کمک کردند، بلکه با گرمی ما را در باشگاه کارکنانشان پذیرفتند. ما از همه آنها سپاسگزاریم. همچنین تمایل داریم از سفارت بریتانیا در تهران، به خاطر هموار نمودن ترتیب دیدن ما از ایران، قدردانی کنیم.

اهداف این پروژه عبارت بودند از:

الف) بررسی ریخت‌شناسی و رشد اخیر شهر به منظور فهم مشکلات توسعه و مدرنیزاسیون.

ب) بررسی کارکردهای شهر، برای مشاهده چگونگی توزیع آنها در درون شهر، و این که چه تغییراتی در حال رخ دادن است؟

ج) بررسی روابط کرمانشاه با نواحی پیرامونش.

یافته‌ها ناموزون^۱ بودند. در حالی که دسترسی به شماری از عکس‌های هوایی و نقشه‌های شهری، مطالعه ریخت‌شناسی و توسعه شهر در طول قرن بیستم را آسان کرد، اما کمبود و پایایی^۲ مشکوک داده‌های آماری و زمان محدود مطالعه میدانی، مانع برخی تحلیل‌های کارکردی و ارتباطی نواحی شهری شده است. این گزارش تا حدودی نتیجه یک مطالعه مختصر است، بدین ترتیب نباید به عنوان یک بررسی جامع در نظر گرفته شود.

^۱. uneven

^۲. reliability

نقشه‌ها و عکس‌ها، برای هر نوع مطالعه‌ای از این دست اساسی هستند. به ویژه آنکه بدست آوردن تعداد زیادی از آنها از مرکز ملی کارتوگرافی در تهران، وزارت دفاع بریتانیا و مرکز تولید نقشه R.E.¹ توفیق یافتیم.

عکس‌ها و موزاییک عکس‌های هوایی

(وزارت دفاع)	۱۳۲۰: (عکس) ۱:۱۲۰۰۰
(مرکز تولید نقشه R.E)	۹۱۳۲۶: (موزاییک عکس‌های هوایی) ۱:۸۲۵۰
(مرکز ملی کارتوگرافی)	۱۳۳۵: (عکس) ۱:۶۰۰۰
(مرکز ملی کارتوگرافی)	۱۳۳۵: (عکس) ۱:۱۲۵۰۰
(مرکز ملی کارتوگرافی)	۱۳۳۴: (عکس‌ها و موزاییک عکس‌های هوایی) ۱:۱۲۵۰۰۰
(مرکز ملی کارتوگرافی)	۱۳۴۴: (عکس) ۱:۲۰۰۰۰

نقشه‌ها

۱۲۹۸: نقشه ۱۲ اینچ برای ۱ مایل کرمانشاه، برگرفته از موزاییک عکس‌های هوایی است که توسط نیروی اعزامی بین النهرین تهیه شده است. این نقشه‌ی ارزشمند، یکی از اولین نقشه‌های شهری خاورمیانه‌ای است که از عکس‌های هوایی ساخته شده است (مرکز تولید نقشه R.E)

۱۳۲۷: ۱:۴۰۰۰ نقشه خیابان‌های کرمانشاه. این نقشه برگرفته از نقشه‌برداری ارتش ایران است که توسط سر الکساندر گیب و همکارانش (مرکز تولید نقشه R.E) تهیه شده است.

۱۳۳۹: ۱:۴۰۰۰۰ نقشه کرمانشاه (سحاب)

¹. Survey Production Center, R. E.

۱۳۴۴: ۱:۵۰۰ نقشه کرمانشاه (شهرداری کرمانشاه)

۱۳۴۵: ۱:۲۵۰۰ هشت برگ نقشه (مرکز ملی کارتوگرافی)

نقشه‌های گوناگون، سطح و دقت متفاوتی دارند. دقیق‌ترین نقشه مورد آخر است که برگرفته از عکس‌های هوایی ۱۳۴۴ است. در هر حال، تمام نقشه‌ها و عکس‌های هوایی جهت بررسی رشد شهر و تغییرات ریخت‌شناسی آن، ارزش حیاتی دارند. ما از تمام سازمان‌هایی که به ما اجازه دادند از این نقشه‌ها استفاده کنیم، سپاسگزاریم.

همیشه نام مکان‌ها در خاورمیانه مشکلاتی را به همراه دارد. حداقل در ایران، جایی که حروف‌نگاری^۱ منجر به هجی کردن متفاوت، حتی برای شهرهای بزرگ می‌شود. مانند اصفهان (اصفهان، اسپهان، اسپهان). برای سادگی، ما از فهرست نام‌هایی در ایران استفاده کردیم که کمیته دائمی نام‌های جغرافیایی برای استفاده مقامات بریتانیایی (فروردین ۱۳۳۴) منتشر کرده است.

نکته آخر اینکه، انتشار این مطالعه با تأخیر انجام گرفت. دلیل اصلی این بود که احساس می‌شد باید دست کم برخی نتایج سرشماری نفوس و مسکن ۱۳۴۵ قبل از ارائه نتایج این مطالعه، در دسترس قرار گیرد. این سرشماری، دو ماه بعد از خروج تیم مطالعاتی از کرمانشاه انجام گرفت. چنانچه قبل از انتشار نتایج استانی سرشماری، این مطالعه را منتشر می‌کردیم، اشتباه بود. خوشبختانه بین مهر و آذر ۱۳۴۷، مجلدهای مفصلی برای ۵ شهرستان استان کرمانشاه منتشر شد و این نتایج با شواهد ارزشمند بیشتری، یافته‌های تیم تحقیقاتی را تایید کردند.

^۱. transliterations